

Moeders en dochters

Trijntjes en Wikjes

Colofon

ISBN: 978 94 6365 709 9

1e druk 2024

© 2024, Reina van den Hoek

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Schilderij voorkant: Kitty Nagelkerke-van den Hoek

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Moeders en dochters

Trijntjes en Wikjes

Reina van den Hoek

Voor mijn kinderen

Suzanne en Thomas

STAMBOOM

Wikje Taedes van Manen & Rinse Arends Oenstra
(1797 - 1862) | (1792 - 1846)

Trijntje Rinses Oenstra & Martinus Germeraad
(1821 - 1911) | (1819 - 1881)

Wikje Germeraad & Riemer van Assen
(1845 - 1908) | (1844 - 1907)

Trijntje van Assen & Wopke Steen
(1878 - 1929) | (1867 - 1942)

Wikje Steen & Evert van den Hoek
(1916 - 2009) | (1914 - 1967)

Trijntje Wikje van den Hoek & Gijsbertus van den Hoeven
(1956) | (1956)

Inhoudsopgave

1. Onbedwingbaar	11
2. Zoektocht	13
3. Wikje Taedes van Manen (Bolsward, 1797-1862)	17
4. Frappant	41
5. Trijntje Rinses Oenstra (Bolsward, 1821-1911)	47
6. Weten	67
7. Wikje Germeraad (Parrega, 1845-1908)	75
8. Overschaduwd	95
9. Trijntje van Assen (Aalsum, 1878-1927)	99
10. Doorvragen	119
11. Wikje Steen (Leeuwarden, 1916-2009)	127
12. De zaak	151
13. Het witte huis	153
14. Worsteling	161
15. Somberheid	163
16. Kansen	173
17. Huisvrouw	177
18. Afscheid	181
19. Rouw	189
20. Kwetsbaar	193
21. Weerklank	197

1. Onbedwingbaar

De takken van de bomen voor mijn huis reiken tot boven de vierde verdieping, waar mijn werkkamer is. Naast een dieprode, bijna paarse beuk, staat een robinia, een ‘nep’-acacia. Deze elegante boom lijkt langzaam voor de volle beuk te willen schuiven. Een eigenwijze loot op een van de bovenste zijtakken, net onder de kroon van de boom, houdt mij in zijn ban. Een verticaal buitenbeentje. De top heeft hij dan wel verlaten, rijp voor berusting is hij niet. Zich onttrekkend aan de vertakking, rekt hij zich uit naar de lucht. Krachtig kiest het takje een andere richting. Voor nu, want ook hij zal zich uiteindelijk voegen naar de vorm van de boom.

Ook ik was hongerig naar lucht en licht. Naar vrijheid in saamhorigheid. Een eigen plek opeisend als een nieuwe scheut aan een bestaande tak, de rest van de boom achterlatend in een mist van jeugdig optimisme. Want het leven denderde voort. De toekomst riep.

Als tientallen jaren later de mist optrekt en ongestelde vragen van tak naar tak springen, is het de hoogste tijd om het verhaal te ontrafelen.

Het waren die onverwachte gedachten na mijn moeders dood: hield ze eigenlijk wel van me? En erger: hield ik wel van haar? Ik ging zelfs twijfelen aan mijn eigen moederrol.

Niets was meer vanzelfsprekend. Alsof ik loskwam van iets dat me nooit had vastgehouden. Natuurlijk, de dood rukt je weg van je ouders. Maar dit was anders. Ineens miste ik wat ik niet bewust had gekend: moederliefde. Zorgzaamheid, dat kende ik wel.

Waar kwamen die plotselinge vragen over ‘houden van’ vandaan? Was het een excuus voor het feit dat ik haar niet miste? Haalde ik de begrippen ‘missen’ en ‘houden van’ door elkaar? Had het wellicht met mijn leeftijd en niets met verlies te maken? Wat als je, naast het niet meer ongesteld worden – wat de meerwaarde van de overgang is – eindelijk jezelf wordt? Dat je, zonder al dan niet opgelegde verwachtingen van buitenaf, meer oog krijgt voor je eigen gevoelens?

Het nest waaruit je komt, is bepalend, zo wordt wel gezegd. Dat zal wel, maar alleen het nest waarin je bent grootgebracht? Of gaat het verder terug in de tijd?

Wat voor dochter was ik, wat voor vrouw was mijn moeder, wat zag ik over het hoofd?

De alsmaar rondzingende vragen vormden zich gaandeweg om tot een onbedwingbare behoefte om haar beter te leren kennen, te begrijpen. Eerlijk gezegd werd het hoog tijd, want ik wist schandalig weinig van haar en haar Friese familie. Ik begaf me op een voor mij onontgonnen terrein waar uiteindelijk ook mijn wortels liggen.

2. Zoektocht

Feminisme en gendergelijkheid hoog in het vaandel hebben en toch mijn eigen vrouwelijke lijn negeren ... Thuis voerde vaders kant van de familie de boventoon. Hij, en ik ook, groeide op in een familiebedrijf dat alle aandacht opeiste. Lange, zware dagen, zakelijke sores. De traditionele huishoudelijke rol leek mijn moeder goed te passen. Als nakomeling – ik ben twintig jaar jonger dan mijn broer – heb ik de warmte van een gezin met vier kinderen nooit gekend.

Je hebt je familie niet voor het kiezen. Hooguit beslis je over het geven van meer of minder aandacht. Toch blijven ze, ook zonder onderhoud, onderdeel van je bestaan. Overeenkomsten, aard en tekortkomingen, hoe vervelend of leuk ook, je herkent ze. Er huist een gemeenschappelijk verleden in je. Maar wat als je dat verleden niet kent?

Moeders devies was duidelijk: niet opvallen en absoluut geen aandacht opeisen. Ze stapte niet graag ergens op af, zeker niet als eerste. Ik leerde daardoor al snel dingen zelf te regelen. Me aanmelden voor gymles, bijvoorbeeld. Of voor de onderlinge wedstrijden.

‘Kom je straks kijken, mama?’ Met mijn gypakje onder mijn kleren en mijn gymshoenen in de hand stond ik klaar om te gaan.

‘Ga nou maar, straks kom je te laat.’

‘Als ik het heel goed doe, mag ik volgend seizoen naar de keurgroep. Weet je waar de wedstrijden zijn?’

Elk jaar weer vroeg ik haar te komen kijken. Met opnieuw een eerste prijs in mijn hand, zocht ik tevergeefs de volle tribunes af.

Toch was ik niet ongelukkig. Het was zoals het was. Complimenten was ik niet gewend, het tegenovergestelde ook niet.

Vanaf mijn zestiende greep ik onbewust elke kans op aandacht aan. Ik verkoos een vaste baan boven een geplande vervolgopleiding; ik zeg altijd dat een eigen inkomen me lokte. Mijn vader overleed op mijn elfde, mijn moeder en ik leefden daarna van een weduwen-en-wezenuitkering. Het familiebedrijf ging over naar mijn broer.

Gevraagd worden voor een baan vertelde me dat ik het goed deed, het was een schouderklopje. Vanaf die tijd stapte ik van de ene aangeboden baan in de andere. Nooit vroeg ik me af of ik op de goede weg was.

Die volgzzaamheid bracht me mooie dingen, maar had ook een prijs. Net veertig en amper een jaar na de geboorte van ons tweede kind, een zoon, nam epilepsie de controle over mijn lijf. Drie jaar later, na opnieuw een zware aanval, veranderde ik voor het eerst bewust mijn koers. Ik nam ontslag en kreeg de tijd voor creativiteit: schrijven en fotograferen. Betaald werk kwam niet meer op de eerste plaats.

Was mijn werk de oorzaak van die aanvallen geweest? Het was in elk geval een belangrijke factor. Het was mijn identiteit. Ik telde mee. Ik was de moeite waard. Zo keek

ik ook naar anderen. Inmiddels vind ik niet wát, maar wíe ik ben belangrijker – een eerste stap in de richting van zelfvertrouwen.

Dat brengt me terug bij mijn moeder. Want wie ik ben, wordt deels bepaald door waar ik vandaan kom. Nature en nurture. De drukte rondom het familiebedrijf en vervolgens het verlies van mijn vader op nog jonge leeftijd, maakte haar mijn rolmodel.

Eenmaal zelf moeder, koesterde ik haar goede eigenschappen. Dat wat ik in mijn jeugd had gemist, wilde ik mijn kinderen niet onthouden. Niet dat dit als vanzelfsprekend ging. Vooral lichamelijk contact na hun kindertijd was moeilijk. Een zoen bij aankomst of vertrek, of elkaar zomaar even vasthouden: ik had het niet geleerd. Mijn moeder waarschijnlijk ook niet. Dat besef bracht me een stap dichterbij begrip. Want welke karaktereigenschappen had zij meegekregen, hoe stonden háár ouders in het leven? Uit welk nest kwamen zij?

En waar sta ik in de lijn van mijn voorouders? Als ik wil weten wie ik ben, moet ik me ook verdiepen in wie zij waren. Reflecteren en confronteren. Ook als het pijnlijk wordt.

Ik startte voorzichtig. Omzichtig misschien wel. Ik wilde vooral eerlijk zijn, zonder iemand te kwetsen of pijn te doen. Dat maakte het schrijven soms zo lastig, zo kwetsbaar, ook voor mezelf. De eerste versie begon onschuldig. Ik lardeerde de tekst met wat algemene gebeurtenissen uit mijn eigen leven. Maar hoe verder ik kwam, hoe minder algemeen het werd en hoe meer ik me blootgaf. Ik koppelde feiten aan gevoel. Wilde ik me zo wel aan mijn kin-

deren laten zien, en wat zou mijn moeder ervan gevonden hebben?

Hoewel mijn focuspunt zich richtte op de vrouwen, koos ik voor een man uit de familie om op gang te komen. Zijn foto hangt op het prikbord achter mijn bureau. Hij is daarop al wat ouder. Met zijn rechterhand nonchalant in zijn broekzak ziet hij er ontspannen uit. Driedelig pak, gesteven boord en in de knoop van zijn das een speld. Een zware horlogeketting tussen een knoopsgat en een vestzakje. Zijn mond iets geopend, alsof hij wat tegen me zegt. Zijn ogen kijken me lief aan. Mijn grootvader. Er huist een romanticus in mij.

Mijn moeder vertelde weinig over hem en ik vroeg niet door. Inmiddels weet ik dat hij van 1892 tot 1927 huisknecht was bij vooraanstaande families in Friesland. Huisknecht, dacht ik, zagen die er zo netjes uit? In een boekje, *In dienst van de landheren van Oranjewoud*, las ik over het leven en werk van een huisknecht. Dat mijn opa daar ook ooit op de loonlijst stond, was een mooie bijvangst. Ik bezocht archieven in Friesland. Liep langs de huizen in Leeuwarden waar hij had gewoond. Spitte op het internet oude kranten door. Ik vond berichten óver en ook ván hem. Ik zocht net zolang tot ik een goed beeld van zijn leven had, van zijn jeugd tot het moment dat hij mijn grootmoeder ontmoette. Ik leerde hem kennen.

De basis was gelegd. De methode was beproefd. Het verhaal van de Trijntjes en Wikjes, de moeders en dochters, kon worden gebouwd.

3. Wikje Taedes van Manen

(Bolsward, 1797-1862)

Het is krakend koud buiten. Ijspegels hangen aan de dakgoten. Op de bevroren grachten van Bolsward wordt geschaatst. Als het even kan, binden Minke en haar man Taede hun ijsers onder. Maar die keren worden schaarser, Taede is meestal te vinden in de werkplaats van zijn zilversmederij. Gelukkig schaatst hun dochter Wikje ook graag. Ik weet natuurlijk niet zeker hoe haar leven er precies uitzag, maar ik stel het me zo voor.

Verkleumd van de kou stappen ze van het ijs op de kade voor hun huis.

‘Ik ga me even opwarmen bij de oven, moeder. Komt u ook?’ Zonder het antwoord af te wachten, rent Wikje de werkplaats binnen, haar moeder hoofdschuddend achterlatend.

Haar vader Taede kijkt verschrikt op. ‘Kind, kijk uit. Je weet dat je hier niet mag komen.’ Het vuur, nodig om zilver te smelten, laait in een van de hoeken. In een andere hoek werkt een knecht aan het platslaan van een zilverplaat. Op een klein wandmeubel liggen haar vaders ontwerpen. ‘Hup, naar de keuken jij!’

Wikje, die zich warmt bij het vuur, rilt nog na. Ze houdt van schaatsen, maar nog meer van de drukte in de werkplaats. ‘Toe, vader?’

‘Later vandaag, als het vuur gedoofd is, mag je de vloer aanvegen. Zeg Bernard dat ik hem dan ook verwacht. Hij kan me nog even helpen met het uithameren van deze schaal.’

‘Natuurlijk, vader, maar mag ik daarna even ...’

‘Hoe vaak moet ik nog zeggen dat dit geen plek is voor meisjes?’ Als Wikje wat te dicht bij de smeltkroes staat, haalt hij uit met zijn stem: ‘Weg daar!’ Naast bezorgdheid klinkt ook onmacht door in zijn stem.

‘Ik kan het toch ook leren? Mag ik dan misschien een keer iets voor mezelf maken?’

Haar vader zucht, fronst zijn voorhoofd en kijkt haar aan. ‘Over een paar jaar kun je je moeder helpen in de winkel. En daarmee is de kous af.’

Talmend stopt ze nog even bij een stapel ontwerpen. Een ervan trekt haar aandacht. Ze probeert de priegelige tekst te lezen. ‘Wat staat daar, vader?’

“*t Was 1740, een winter streng die menig bang viel en ook rou door duurt en kou.*” Het is een inscriptie die je grootvader op de achterkant van een geboortelepел zette. En nou wegwezen!’

‘Kon daar niet een vrolijker tekst op?’ Verontwaardigd draait ze zich om en loopt naar de keuken, waar haar moeder in de weer is met een waterketel.

‘Hier, kind, een kopje warme thee.’ Met haar kin wat naar beneden kijkt ze haar dochter streng aan. ‘Kon je het weer niet laten om door de werkplaats naar binnen te komen? Onze doorlopers liggen nog bij de deur, droog jij ze even af? Dan kan ik de winkel vast opendoen.’

‘Het is zo oneerlijk! Alsof meisjes niets beters kunnen.’

‘Zo is het nou eenmaal, kind. Wij hebben andere taken.’ Minke wil het beste voor haar dochter, maar ook wat haar betreft is het smeden van zilver een stap te ver.

Wat Wikje ook probeerde, het resultaat bleef uit. Uiteindelijk legde ze zich erbij neer. Ze moest het doen met wat ze leerde op school en wat ze later van haar moeder leerde in de winkel.

‘Mam, ik ga naar oom Jacob toe.’

Jacob, de broer van haar moeder, die behalve koopman ook vroedman van het dorp is, behoort tot de notabelen van Bolsward. Wikje luistert graag naar zijn verhalen, hij geniet van haar levenslust.

‘Natuurlijk, kind. Zeg hem dat ik vandaag druk ben, maar morgen even langskom.’

‘Zal ik doen.’ In het voorbijgaan grist ze haar jas van de kapstok. Met een arm in de mouw gestoken doet ze de deur open. De andere arm volgt als ze de deur achter zich sluit. Haar oom woont aan de andere kant van de gracht. Op een holletje gaat ze naar de brug, de panden van haar jas dansen op haar tred.

‘Oom Jacob!’ Zwaaiend staat ze voor het raam van zijn huis aan de Grote Dijklakker. Eenmaal binnen zwiept ze haar jas over de trapleuning en loopt de woonkamer in.

‘Ah, daar ben je. Kijk, ik heb wat te lezen voor je.’ Oom Jacob houdt een boek omhoog.

‘Iets vrolijks, hoop ik.’ Ze opent het boek, leest de eerste regels en slaat het dan dicht. Enkele seconden later, alsof ze die tijd nodig had, vraagt ze: ‘Zijn er ook vrouwelijke schrijvers?’

‘Dat denk ik niet. Ik ken er in ieder geval geen.’

‘Vreemd, wij leren toch ook lezen en schrijven? Ik mag ook al niet leren smeden. Wat is dat toch?’

‘Er zijn nu eenmaal zaken die jullie beter aan ons mannen kunnen overlaten.’ Hij draait zich snel om, in de hoop dat ze zijn plagende glimlach niet ziet.

‘Onzin.’

Jacob kijkt haar over zijn schouder aan en ziet het vuur in haar ogen. ‘Meisje, over een paar jaar ontmoet je een leuke jongen met wie je huwt en kinderen krijgt.’

‘En wat als dat niet zo is? U bent weduwnaar zonder kinderen.’

Jacob staat hoofdschuddend op en loopt naar het schellekoord. ‘Ik laat wat te drinken komen.’

Wikje ploft neer op een stoel bij het raam. Ze pakt het boek op, maar legt het al snel met een klap op tafel.

Jacob zet het terug in de kast. Na een korte aarzeling draait hij zich naar haar om. ‘Ik zou je wat kunnen leren over het koopmanschap.’

De eerste feministische golf in Nederland zou nog jaren op zich laten wachten. Zeker tot na 1850. Wel brak er duidelijk een nieuw tijdperk aan. Dat begon met de onverwachte val van Napoleon en het herstel van het Oranjehuis in 1813. Nieuwe uitgangspunten zoals het gelijkwaardigheidsprincipe werden omarmd, maar leidden hier en daar ook tot schermutselingen. Van vrouwenemancipatie was echter nog geen sprake.

Van een opstandig jong meisje verandert Wikje in een knappe jonge vrouw, zestien jaar oud en steeds op zoek naar nieuwe uitdagingen. De wens om zilversmid te wor-